

УДК 37.07.005.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-2-38>**Катерина КРИШІНЕЦЬ-АНДЯЛОШІЙ,***orcid.org/0000-0003-2610-9277**аспірант кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту**Мукачівського державного університету**(Мукачево, Закарпатська область, Україна) angyalossykati@gmail.com*

РОЗВИТОК ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті обґрунтовано особливості розвитку закладів загальної середньої освіти в умовах соціальних трансформацій в Україні на початку ХХІ століття. Визначено, що мета модернізації загальної середньої освіти на сучасному етапі полягає в тому, що кожен учень повинен мати рівний доступ до якісної шкільної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі. Наголошено, що початок ХХІ століття для закладів загальної середньої освіти як завдання визначає формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, на утвердження національної ідеї, сприяння національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодіння цінностями світової культури та загальнолюдськими надбаннями, системи шкільної освіти. Проаналізовано Закони України «Про освіту» (2017), «Про загальну середню освіту» (2020), Концепцію Нової української школи (2018), Державний стандарт початкової освіти (2018) та інші нормативні джерела на предмет виявлення особливостей розвитку закладів загальної середньої освіти в Україні на початку ХХІ століття. Виявлено, що основними напрямками розвитку ЗЗСО є формування ключових компетентностей на основі оновлення змісту базової освіти (вільне володіння державною мовою, математична, загальнокультурна та екологічна компетентності, підприємливість та інноваційність, економічна компетентність тощо), забезпечення менеджменту профільної освіти, проектування і моделювання професійного розвитку, підтримки педагогічних працівників, цифрова трансформація освіти, створення в закладах загальної середньої освіти безпечного освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства та дискримінації та нового освітнього простору відповідно до принципів мотивуючого та креативного дизайну, технологічності та інклюзивності. Зроблено висновок, що ХХІ століття потребує людей, які будуть мотивовані, впевнені і критичні, готові до вирішення конкретних завдань – це ті якості, які знадобляться їм для успішного залучення в світ, що стрімко розвивається, і які повинні забезпечити Нова українська школа.

Ключові слова: *заклад загальної середньої освіти, модернізація освіти, Нова українська школа, розвиток освіти у ХХІ столітті.*

Kateryna KRYSHINETS-ANDYALOSHIY,*orcid.org/0000-0003-2610-9277**Graduate student of the Department of Pedagogy of Preschool**and Primary Education and of Educational Management**Mukachevo State University**(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) angyalossykati@gmail.com*

DEVELOPMENT OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article substantiates the peculiarities of the development of general secondary education institutions in the conditions of social transformations in Ukraine at the beginning of the 21st century. It was determined that the goal of modernizing general secondary education at the current stage is that each student should have equal access to quality school education in a safe, comfortable, inclusive and modern educational environment. It was established that the beginning of the 21st century for institutions of general secondary education defines as a task the formation of an individual who is aware of his belonging to the Ukrainian people, the affirmation of the national idea, the promotion of national self-identification, the development of the culture of the Ukrainian people, mastering the values of world culture and universal human heritage, the school education system. The Laws of Ukraine «On Education» (2017), «On General Secondary Education» (2020), the Concept of the New Ukrainian School (2018), the State Standard of Primary Education (2018) and other normative sources were analyzed in order to identify the peculiarities of the development of general secondary education institutions in Ukraine at the beginning of the 21st century. It was revealed that the main directions of the development of general secondary education institutions are the formation of key competencies based on updating the content of basic education (fluency in the state language, mathematical, general cultural and environmental competence, entrepreneurship and innovation, economic competence, etc.), ensuring the management of specialized

education, design and modeling professional development, support for teaching staff, digital transformation of education, creation of a safe educational environment in general secondary education institutions, free from any form of violence and discrimination, and a new educational space in accordance with the principles of motivating and creative design, technology and inclusiveness. It was concluded that the 21st century needs people who will be motivated, confident and critical, ready to solve specific tasks – these are the qualities that they will need to successfully engage in the rapidly developing world, and which the New Ukrainian School should provide.

Key words: *institution of general secondary education, modernization of education, New Ukrainian school, development of education in the 21st century.*

Постановка проблеми. Виняткова значимість загальноосвітньої системи робить її організацію та реформування предметом вивчення різних наукових дисциплін, зокрема і педагогіки. На основі глибокого наукового аналізу здійснюється вивчення вітчизняних та зарубіжних шкільних реформ, внаслідок чого розкриваються найрізноманітніші аспекти розвитку загальної освіти (мети, завдання, стратегії, зміст, тенденції та заходи перетворень, досягнення). Їх аналіз дає уявлення про динаміку розвитку закладу загальної середньої освіти, про єдину картину розвитку освіти та становище, яке займає в ній національна загальноосвітня система. Виявлення особливостей шкільних реформ необхідне для виявлення об'єктивної оцінки української загальної освіти, визначення перспектив цього розвитку та державної освітньої політики у сфері шкільної справи, визначення дефіцитів вітчизняної загальноосвітньої системи, труднощів під час її удосконалення та шляхів їх подолання.

Вивчення освітніх реформ є актуальним і в історичному контексті, оскільки дозволяє простежити розвиток школи від минулого через сьогодення до перспектив майбутнього. Воно потрібне для аналізу досвіду попередніх шкільних реформ, для розуміння сучасної організації та тенденцій зміни освіти у світі, для налагодження оптимальної стратегії подальшого розвитку національної освіти.

Вивчення реформаційних процесів є важливим для усвідомлення курсу, яким рухається освіта в різних регіонах, та визначення відповідності їй вітчизняної освітньої політики. Але не менш важливим може бути прикладний аспект аналізу організації шкільних реформ: він корисний, перш за все, знанням про проблеми управління реформуванням, про його ключові суб'єкти, їх відношення до змін школи, про умови, за яких шкільні реформи стають ефективними тощо.

Вивчення трансформаційних процесів в освіті є важливим також для усвідомлення напрямів та орієнтирів, які характерні для розвитку освітніх процесів в хронологічному та територіальному аспекті задля визначення модернізаційних перспектив. В цьому аспекті актуальним є аналіз організації змін в загальній середній освіті.

Проте незважаючи на різнобічність підходів до дослідження реформ в освіті та на значну кількість публікацій з теми, у вітчизняній науці як і раніше немає виразного уявлення про те, на яких підставах здійснюється розвиток закладів загальної середньої освіти – ЗЗСО, які становлять специфіку освітнього процесу, що забезпечує його ефективність.

Аналіз досліджень. Розвиток закладів загальної середньої освіти викликає науковий інтерес вітчизняних дослідників, але переважно він поширюється на конкретні шкільні реформи чи об'єкти за умов реформаційних перетворень.

Теоретико-педагогічні та практико-методичні проблеми реформування і розвитку закладів загальної середньої освіти вивчали Л. Березівська, І. Бех, І. Зязюн, Л. Карпова, М. Касьяненко, О. Киричук, Н. Кічук, В. Кремень, Л. Кузнецова, Х. Лийметс, Л. Лук'янова, М. Набок, О. Пехота, О. Пометун, Л. Пироженко, О. Савченко та інші. Розвитку середньої освіти і закладів загальної середньої освіти надавали значення В. Ковальчук, Т. Лукіна, І. Осадчий, Т. Сорочан та інші.

В. Ковальчук досліджено педагогічні системи, зокрема особливості освітньо-виховних систем та розкрито їх сутність, і типологію. Проаналізовано особливості освітньо-виховних систем у різних освітніх закладах, обґрунтовано педагогічно спеціалізовану компетентність майбутнього вчителя здійснювати професійну діяльність в умовах варіативності освітньо-виховних систем (Ковальчук, 2018). Дослідження Т. Лукіної зосереджено на умовах вибору й реалізації тієї чи іншої моделі самооцінювання якості загальної середньої освіти (паралельної, комбінованої або корпоративної), на які надзвичайно сильно впливають національні та історичні традиції. Автор підкреслює, що «класичні» моделі самооцінювання набувають додаткових місцевих ознак» (Лукіна). І. Осадчий у науково-практичному коментарі «Педагогіка якості освіти: планування роботи закладу загальної середньої освіти» розглядає актуальні питання менеджменту якості та оцінювання роботи ЗЗСО, зокрема планування та яка його роль і місце в структурі всеохопного менеджменту якості (Total Quality Management), програма якості та її вико-

ристання, планування роботи закладу загальної середньої освіти, в якому впроваджено педагогіку якості освіти, стратегія розвитку ЗЗСО тощо (Осадчий, 2020).

Пошуку шляхів вирішення проблем модерної розбудови інформаційних систем в окремих сегментах освіти присвячена монографія колективу авторів ДНУ «Інститут освітньої аналітики» «Розвиток інформаційних систем управління освітою як інструмент реалізації державної освітньої політики». Зокрема розглядаються питання щодо спектру інструментів реалізації державної політики у галузі загальної середньої освіти на основі освітньої статистики та аналітики; особливості розроблення інформаційно-аналітичної системи оцінювання стану загальної середньої освіти на базі статистичних даних тощо (Розвиток інформаційних систем управління освітою, 2020).

Підкреслимо, що розвиток закладів загальної освіти у перші два десятиліття XXI століття в сучасній Україні відбувався швидкими темпами і був спрямований на виконання завдань, визначених у законах, положеннях, інструкціях, інструктивних листах, наказах тощо, аналіз яких і є предметом нашого дослідження.

Метою статті є розкриття особливостей розвитку закладів загальної середньої освіти України на початку XXI століття.

Державна політика у сфері освіти і науки в Україні в останні десятиліття спрямована на модернізацію основних ключових позицій, які становлять систему загальної середньої освіти, що відіграє вирішальну роль у забезпеченні розвитку людського капіталу та отриманні економічної вигоди у формі сталого зростання й конкурентної економіки, а значить суспільного та індивідуального добробуту, майбутнього процвітання та якості життя. Досягнення цих цілей потребує узгоджених політичних ініціатив, ефективних управлінських рішень та довгострокових інвестицій. Мета модернізації загальної середньої освіти полягає в тому, що кожен учень повинен мати рівний доступ до якісної шкільної освіти в безпечному, комфортному, інклюзивному та сучасному освітньому середовищі; випускники школи мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, що потрібні для сучасного життя, є самодостатніми, творчими та креативними особистостями.

Результати дослідження. Ретроспективний аналіз розвитку закладів загальної середньої освіти засвідчує, що у перше десятиліття XXI століття ознаками української освіти стали побудова національної школи як гуманної, демократичної, особистісно орієнтованої, національно

спрямованої освіти, що полягає в органічному поєднанні освіти з історією і традиціями українського народу, збереженні та збагаченні його національних цінностей як основний напрям цих змін (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016: 52). Початок XXI століття для закладів загальної середньої освіти визначає завданням формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, на утвердження національної ідеї, сприяння національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодіння цінностями світової культури та загальнолюдськими надбаннями. Системи шкільної освіти, зокрема заклади загальної середньої освіти забезпечують створення умов для розвитку і становлення людини, її особистості, суспільства та цивілізації в цілому.

Нова освітня парадигма української освіти на початку XXI століття передбачає індивідуалізований характер навчання, який дозволяє враховувати можливості кожного конкретного учня і сприяти його самореалізації та розвитку. На думку українських філософів В. Кременя, І. Бега, сутність нової освітньої парадигми особистісно-зорієнтованого навчання на основі компетентнісного підходу полягає не тільки у зміні пріоритетів: від навчання всіх основам всіх наук до задоволення потреб особистості. Головними ознаками такої парадигми є орієнтація на інтереси особистості та адекватність сучасним тенденціям суспільного розвитку (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016: 5). Важливим чинником у цьому напрямку розвитку освіти є формування в учнів умінь вчитися, умінь самостійної когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних засобів інформаційних технологій, розробки різних освітніх програм відповідно до різних індивідуальних можливостей як учнів, так і вчителів.

Як зазначається у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016), освіта покликана навчити людину знайти своє місце в житті, в соціумі, культурі. Основною тенденцією сучасної освіти є поступова заміна викладання на пізнавальну діяльність, яка має стати провідною, де особистість учня знаходиться в центрі уваги педагога, психолога, де учні відкривають і конструюють ще не існуючі знання. Створення таким чином творчо-інтелектуального середовища означатиме розв'язання проблеми особистісно-орієнтованої освіти (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016: 58).

Наразі в Україні прийняті життєво важливі для ЗЗСО документи: Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про загальну середню освіту» (2020), «Концепція Нової української школи» (2018), Державний стандарт початкової освіти (2018) та інші.

Наголосимо на особливій ролі Закону України «Про освіту» (2017). За ним уже з 1 вересня 2018 р. всі першокласники, а зараз всі учні початкової школи, навчаються за новим Держстандартом початкової освіти, який враховує та передбачає запровадження компетентнісного підходу до навчання у наших школах, у зв'язку з чим здійснюється стимулювання розвитку м'яких навичок у здобувачів початкової освіти. Головна передумова успіху реформи – це продуктивна, партнерська співпраця між освітньо-педагогічною спільнотою, Урядом та місцевою владою. Кожен має зробити свій значний внесок, без якого якісні зміни не відбудуться» (Зміни в системі освіти, 2018).

Впровадження концепції Нової української школи до 2029 року має забезпечити:

- формування ключових компетентностей на основі оновлення змісту базової освіти (вільне володіння державною мовою, математична, загальнокультурна та екологічна компетентності, підприємливість та інноваційність, економічна компетентність тощо.) Окрім цього важливими є вміння – креативності, прийняття рішення, конструктивне керування емоціями, ініціативність, критичне мислення тощо;

- забезпечення менеджменту профільної освіти (Дорожня карта розвитку профільної освіти, формування змісту освіти та мережі академічних та професійних ліцеїв; поглиблення знань в академічному ліцеї, створення умов для вступу до закладу вищої освіти; можливості опанування першою професією);

- проектування і моделювання професійного розвитку, підтримки педагогічних працівників (запровадження педагогічної інтернатури; запровадження нової концепції оплати праці, виявлення та стимулювання вчителів з високим рівнем професійної майстерності задля створення системи поширення педагогічного досвіду);

- цифрова трансформація освіти (дистанційна та змішана форми організації освіти, створення мережі екзаменаційних центрів);

- створення в ЗЗСО безпечного освітнього середовища, вільного від будь-яких форм насильства і дискримінації та нового освітнього простору відповідно до принципів мотивуючого та креативного дизайну, технологічності та інклюзивності;

- підвищення якості психологічних послуг у закладах освіти;

- забезпечення умов для проведення профорієнтації учнів, що враховують їх інтереси та здібності (Концепція Нової української школи, 2018).

Законом України «Про повну загальну середню освіту» (2020) передбачається деталізація механізмів забезпечення якості шкільної освіти – процедури шкільного аудиту, запровадження педагогічної інтернатури для молодих вчителів, а також врегулювання окремих питань інклюзивної освіти, наприклад, таких, що стосуються можливості батьків супроводжувати дітей з особливими освітніми потребами під час уроків тощо.

Найбільш важливим у цьому Законі, на нашу думку, є можливість для учнів обирати свою освітню траєкторію, впроваджено компетентнісний підхід та інтеграцію освітніх галузей в початковій школі, запроваджено процедуру сертифікації педагогічних працівників Запроваджено систему супервізії, цільових субвенцій для покращення матеріально-технічного стану шкіл, формування програм із закупівлі меблів, цифрового обладнання, дидактичних засобів для початкової школи, програма закупівлі автобусів, субвенція «Спроможна школа» та субвенція на STEM освіту тощо (Закон України «Про повну загальну середню освіту, 2020).

Щодо закладів загальної середньої освіти, то у Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020):

1. Визначено відповідальність засновника закладу загальної середньої освіти, який в повній мірі повинен забезпечити «утримання та розвиток заснованого ним закладу освіти, його матеріально-технічної бази на рівні, достатньому для виконання вимог державних стандартів, ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти, вимог трудового законодавства, оплати праці педагогічних та інших працівників, охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки тощо» (Закон, ст. 37, пункт 5). Відповідальним засновник закладу є і за «дотримання принципів універсального дизайну та/або розумного пристосування під час проектування, будівництва та реконструкції будівель, споруд, приміщень закладів загальної середньої освіти; оприлюднення всієї публічної інформації відповідно до законодавства» тощо.

2. Обґрунтовано типи закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти: початкова школа, що забезпечує здобуття початкової освіти; гімназія, що забезпечує здобуття базової середньої освіти; ліцей, що

забезпечує здобуття профільної середньої освіти та інші.

3. Наголошено на тому, що ЗЗСО забезпечують умови для отримання здобувачами освіти повної загальної середньої освіти, яку «можна буде здобувати крім очного (денного) навчання в школі ще і за іншими формами: за дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою), формою педагогічного патронажу, а також за очною (вечірньою), заочною (на рівнях базової та профільної середньої освіти)».

4. Визначена наповнюваність класів: мінімальна наповнюваність класів на усіх трьох рівнях – 5 учнів. Максимальна залишилася 30. У перспективі з 1 вересня 2024 року до перших класів прийматимуть не більше, ніж по 24 учні (для початкової школи). Створюється можливість формування міжкласних груп з учнів різних класів одного (паралельних) або різних років навчання для вивчення навчальних предметів, курсів, інтегрованих курсів. Водночас Законом передбачена можливість формування індивідуальної освітньої траєкторії учня. До цього є ряд вимог та особливостей, але питання спроможності закладу освіти забезпечити цю траєкторію визначається самим закладом. Одночасно з цим здобувачі освіти мають право на визнання закладом освіти результатів їх навчання, що були здобуті в інших суб'єктах освітньої діяльності чи шляхом неформальної та/або інформальної освіти. (Закон України «Про повну загальну середню освіту, 2020).

Розвиток освіти в сучасній Україні виражається не лише в реформуванні, а й у забезпеченні освітніх закладів необхідним обладнанням. Потребує сьогодні активізації забезпечення закладів освіти обладнанням та необхідними ресурсами для проведення ефективнішого навчання. МОН України затверджено Положення «Про міжшкільний ресурсний центр» (МРЦ), (2019). Відповідно можуть створюватися умови для навчання здобувачів освіти одразу з кількох закладів, можуть проводитися як шкільні, так і позашкільні заняття (обладнання стаціонарних та пересувних лабораторій, учнівських теплиць, зимових садів, вироб-

ничих майстерень, басейнів, спортивних майданчиків тощо) (Положення «Про міжшкільний ресурсний центр, 2019).

Сучасні реалії реформування повної загальної середньої освіти вимагають постійного удосконалення методології розрахунку прогнозованих значень статистичних і аналітичних показників, використання економіко-математичних моделей й математико-статистичних методів аналізу та прогнозування. Бажаним результатом є упровадження освітніх інформаційно-аналітичних систем, оскільки вони забезпечують отримання різносторонньої та своєчасної інформації щодо діяльності закладів загальної середньої освіти (Розвиток інформаційних систем управління освітою, 2020: 68). У процесі утворення і функціонування така система підпорядковується базовим принципам, які відображають пріоритет кінцевої мети, єдність та цілісність, внутрішні та зовнішні зв'язки компонентів системи, їх ієрархію, динамічність й узгодженість тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. ХХІ століття потребує людей, які будуть мотивовані, впевнені і критичні, готові до вирішення конкретних завдань – це ті якості, які знадобляться їм для успішного залучення до соціуму, що стрімко розвивається, і які повинна забезпечити Нова українська школа. Школі необхідно побачити, що зміни, які здійснюються у педагогічній практиці, дозволить учням застосувати отримані знання та навички в умовах соціально орієнтованого освітнього середовища.

Перспективи наших досліджень і розвитку закладів загальної середньої освіти вбачаються у розширенні доступу дітей до якісної освіти, оновлення змісту загальної середньої та професійної освіти, що дасть змогу формувати в здобувачів освіти необхідні для життя компетентності, зокрема громадянські, впроваджувати нові підходи до організації інклюзивного навчання в ЗЗСО, забезпечувати підвищення престижності педагогічної праці та заохочення педагогів до особистого і професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020). Відомості Верховної Ради (ВВР), № 31, ст. 226). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Ковальчук В. А. Освітньо-виховні системи закладів середньої освіти: навч.-метод. посібн. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 120 с.
4. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR160988>
5. Лукіна Тетяна. Зарубіжні підходи до розроблення моделей самооцінювання закладів загальної середньої освіти. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/594/53>

6. Набок М. Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України Витоки педагогічної майстерності. Випуск 19. 2017 С. 244–253.
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні/ Авшенюк Н. М. ... Кремень В. Г. ... Луговий В. І. ... Слюсаренко О.М. ... Таланова Ж. В. та ін. / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
8. Осадчий І. Г. Педагогіка якості освіти: планування роботи закладу загальної середньої освіти: науково-практичний коментар у запитаннях та відповідях Київ: ДОО «Навчально-методичний центр з питань якості освіти», 2020. 65 с
9. Положення «Про міжшкільний ресурсний центр» (2019). URL. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/02/13/nakazzareestrovaniymyu.pdf>
10. Розвиток інформаційних систем управління освітою як інструмент реалізації державної освітньої політики : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2020. 258 с.
11. European Commission/EACEA/Eurydice. Assuring quality in education: policies and approaches to school evaluation in Europe. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2015. URL <http://www.aede-france.org/Quality-Evaluation.html>

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [Law of Ukraine «On Education»] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (2020) [Law of Ukraine «On comprehensive general secondary education»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 31, st. 226). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
3. Kovalchuk V. A. Osvitno-vykhovni systemy zakladiv serednoi osvity [Educational systems of secondary education institutions]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2018. 120 s. [in Ukrainian].
4. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku [The concept of implementation of state policy in the field of general secondary education reform “New Ukrainian School” for the period until 2029]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR160988> [in Ukrainian].
5. Lukina Tetiana. Zarubizhni pidkhody do rozroblennia modelei samoosiniuvannia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Foreign approaches to the development of models of self-evaluation of institutions of general secondary education.]. URL <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/594/538> [in Ukrainian].
6. Nabok M. Suchasni tendentsii rozvytku zahalnoi serednoi osvity Ukrainy [Modern trends in the development of general secondary education in Ukraine] Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Vypusk 19. 2017. S. 244–253. [in Ukrainian].
7. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini. [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]/ Avsheniuk N. M. ... Kremen V. H. ... Luhovyi V. I. ... Sliusarenko O.M. ... Talanova Zh. V. ta in. / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy ; [redkol.: V. H. Kremen (holova), V.I. Luhovyi (zast. holovy), A. M. Hurzhii (zast. holovy), O. Ya. Savchenko (zast. holovy)]; za zah. red. V. H. Kremenia. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2016. 448 s. [in Ukrainian].
8. Osadchyi I. H. Pedahohika yakosti osvity: planuvannia roboty zakladu zahalnoi serednoi osvity [Pedagogy of the quality of education: planning the work of a general secondary education institution]: nauково-praktychnyi komentar u zapytanniakh ta vidpovidiakh Kyiv: DOU «Navchalno-metodychnyi tsentr z pytan yakosti osvity». 2020. 65 s. [in Ukrainian].
9. Polozhennia “Pro mizhshkilnyi resursnyi tsentr” (2019) [Regulations “About the interschool resource center”]. URL. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/02/13/nakaz zareestr> [in Ukrainian].
10. Rozvytok informatsiinykh system upravlinnia osvitoiu yak instrument realizatsii derzhavnoi osvitnoi polityky [Development of educational management information systems as a tool for implementation of state educational policy] : monohrafiia / za red. S. L. Londara; DNU «Instytut osvitnoi analityky». Kyiv, 2020. 258 s. [in Ukrainian].
11. European Commission/EACEA/Eurydice Assuring quality in education: policies and approaches to school evaluation in Europe. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2015. URL: <http://www.aede-france.org/Quality-Evaluation.html>